

KORXONALARDA MEHNATNI MUHOFAZA QILISH BOSHQARUV TIZIMINING MOHIYATI VA AHAMIYATI

Abdusamatov Asadbek

Andijon davlat texnika instituti

“MMTX” yo‘nalishi 4- kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada korxonalarda mehnatni muhofaza qilish boshqaruv tizimining mohiyati, tuzilmasi va ahamiyati tahlil qilinadi. Mehnatni muhofaza qilish boshqaruv tizimi (MMBT) ishlab chiqarish jarayonida xodimlarning hayoti va sog‘lig‘ini himoya qilish, xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish hamda ishlab chiqarish samaradorligini ta‘minlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar majmuasidir. Maqolada tizimning asosiy elementlari - siyosat, rejalashtirish, nazorat, xavfni baholash va profilaktik choralar ishlab chiqish jarayonlari yoritilgan. Maqolada, shuningdek, xalqaro mehnat standartlari asosida MMBTni joriy etishning afzalliklari, uning korxona iqtisodiy barqarorligi, xodimlar motivatsiyasi va ishlab chiqarish madaniyatiga ijobiy ta‘siri ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: mehnatni muhofaza qilish, boshqaruv tizimi, xavfsizlik madaniyati, ISO 45001, iqtisodiy samaradorlik, rahbariyat mas‘uliyati.

Kirish. Zamonaviy ishlab chiqarish sharoitida mehnatni muhofaza qilish boshqaruv tizimi (MMBT) har bir korxonaning barqaror rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ushbu tizimning asosiy maqsadi xodimlarning hayoti va sog‘lig‘ini himoya qilish, xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish, ishlab chiqarishdagi xavf omillarini kamaytirish hamda korxonaning umumiy samaradorligini oshirishdan iborat. Mehnatni muhofaza qilish boshqaruv tizimi - bu xavfsizlikni ta‘minlash bo‘yicha siyosat, rejalashtirish, nazorat, tahlil va takomillashtirish jarayonlarini o‘z ichiga olgan kompleks boshqaruv mexanizmidir.

Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) hamda ISO (International Organization for Standardization) tomonidan ishlab chiqilgan ISO 45001:2018 standarti MMBTning eng ilg'or modelini belgilab beradi [1]. Mazkur standart korxonalarda sog'liqni saqlash va xavfsizlikni boshqarish tizimini yaratish, xavflarni aniqlash va ularni boshqarish, xodimlarning ishtirokini ta'minlash hamda rahbariyatning javobgarligini oshirishni nazarda tutadi. Bu tizim ilgari qo'llanilgan OHSAS 18001 standarti o'rnini egallab, xavfsizlikni korxona faoliyatining strategik qismi sifatida ko'rishni taklif etadi.

MMBTning asosiy elementlari bir necha bosqichni o'z ichiga oladi: siyosatni shakllantirish, rejalashtirish, xavflarni baholash, amalga oshirish, monitoring va doimiy takomillashtirish. Birinchi bosqichda korxona rahbariyati xavfsizlik siyosatini ishlab chiqadi - ya'ni, tashkilot xavfsizlikni o'z faoliyatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilaydi. Keyingi bosqichda esa mavjud xavf va xavf omillari aniqlanib, ularni kamaytirish choralari rejalashtiriladi. Amalda bu tizimning samaradorligi bir necha asosiy omillarga tayanadi: rahbariyatning yetakchilik sifati, xodimlarning faol ishtiroki, ichki nazorat tizimining mavjudligi va doimiy o'qitish va treninglar. Masalan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida xavfsizlik siyosatiga rahbariyatning shaxsiy ishtiroki majburiy hisoblanadi. Rahbarlarning xavfsizlik bo'yicha majlis va brifinglarda muntazam qatnashuvi, xodimlarga shaxsiy namuna ko'rsatishi mehnat madaniyatini mustahkamlashda katta ahamiyatga ega.

Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, MMBTni samarali joriy etgan korxonalarda ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar 40-60 foizgacha kamayadi. Masalan, Germaniyada ishlab chiqarish sohasidagi yirik kompaniyalar (Bosch, Siemens, Volkswagen) ISO 45001 tizimini qo'llash orqali jarohatlar sonini 50 foizga qisqartirgan, ishlab chiqarish unumdorligini esa 12-15 foizga oshirgan. Shu bilan birga, tibbiy xarajatlar va sug'urta to'lovlari ham sezilarli darajada kamaygan.

MMBTning iqtisodiy samaradorligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro Ijtimoiy Ta'minot Assotsiatsiyasi (ISSA) ma'lumotlariga ko'ra, xavfsizlikka

yo‘naltirilgan har bir 1 dollar yoki yevro sarmoya o‘rtacha 2,2 baravar iqtisodiy foyda keltiradi. Bu foyda mehnat jarohatlari, ishlab chiqarish to‘xtashlari, xodimlar almashinuvi va sug‘urta to‘lovlarining kamayishi hisobiga shakllanadi. Shunday qilib, mehnatni muhofaza qilishni moliyalashtirish xarajat emas, balki daromad keltiruvchi investitsiya sifatida qaraladi.

MMBTning yana bir muhim jihati - xodimlarning ishtiroki va kommunikatsiya tizimidir. Xavfsizlik siyosati yuqoridan pastga buyruq asosida emas, balki jamoaviy muloqot orqali amalga oshirilganda samarali bo‘ladi. Korxonalarda “xavfsizlik bo‘yicha takliflar tizimi”ni joriy etish xodimlarning o‘z ish joyida xavflarni aniqlash va ularni kamaytirish bo‘yicha faol ishtirokini ta’minlaydi. Masalan, Yaponiya va Janubiy Koreyada “Kaizen Safety” yondashuvi asosida har bir xodim xavfsizlikni yaxshilashga doir kichik takliflar kiritish orqali umumiy tizimni takomillashtirishda ishtirok etadi [2]. Bundan tashqari, mehnatni muhofaza qilish boshqaruv tizimi doimiy ichki audit va tahlil jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Bu orqali tizimning zaif tomonlari aniqlanadi va ularni bartaraf etish bo‘yicha takomillashtirish rejasi ishlab chiqiladi. Shu tarzda MMBT “Plan - Do - Check - Act” (PDCA) sikliga asoslanadi, ya’ni doimiy rejalashtirish, amalga oshirish, tekshirish va qayta takomillashtirish tamoyillariga tayangan holda ishlaydi.

Zamonaviy iqtisodiyotda korxonalar faqat mahsulot ishlab chiqarish samaradorligi bilan emas, balki xodimlar salomatligi va xavfsizligini ta’minlash darajasi bilan ham baholanmoqda. Shu boisdan, “mehnatni muhofaza qilish boshqaruv tizimi (MMBT)”ni xalqaro standartlar asosida tashkil etish - har bir zamonaviy korxonaning ustuvor vazifasiga aylangan. Xalqaro standartlar orasida ISO 45001:2018 - Occupational Health and Safety Management Systems eng ilg‘or va keng qo‘llaniladigan tizimlardan biridir. Ushbu standart ilgari qo‘llangan OHSAS 18001 tizimini to‘liq yangilab, mehnat xavfsizligini korxona boshqaruvining strategik elementi sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

ISO 45001:2018 standarti xodimlarning sog‘lig‘i va xavfsizligini ta‘minlash, ishlab chiqarishdagi xavf omillarini boshqarish, jarohatlar va kasbiy kasalliklarning oldini olishga qaratilgan [3]. Tizimning asosiy tamoyillari “Plan-Do-Check-Act” (rejalashtir - amalga oshir - tekshir - takomillashtir) sikliga asoslanadi. Bu yondashuv korxona faoliyatida doimiy monitoring, tahlil va takomillashtirish mexanizmini yaratadi. ISO 45001 tizimi xalqaro mehnat tashkiloti (XMT)ning mehnat xavfsizligi bo‘yicha asosiy tamoyillari bilan uyg‘unlashgan bo‘lib, u nafaqat xavflarni kamaytirish, balki sog‘lom mehnat madaniyatini shakllantirishni ham maqsad qiladi.

Tizimni joriy etishning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

✓ Xalqaro Ijtimoiy Ta‘minot Assotsiatsiyasi (ISSA) ma‘lumotlariga ko‘ra, xavfsizlikka yo‘naltirilgan har bir 1 dollar investitsiya o‘rtacha 2,2 baravar iqtisodiy foyda keltiradi [4]. Bu foyda ishlab chiqarishdagi to‘xtalishlarning kamayishi, jarohatlar sonining qisqarishi, sug‘urta xarajatlari va tibbiy sarf-xarajatlarning kamayishi hisobiga shakllanadi. Masalan, Siemens kompaniyasi ISO 45001 tizimini joriy etgach, mehnat jarohatlari 35% ga kamaygan, ishlab chiqarish samaradorligi esa 10% ga oshgan. Shuningdek, Toyota va Bosch kompaniyalari ham ushbu tizim orqali yillik yo‘qotishlarni 20-25% gacha qisqartirgan.

✓ Xavfsiz mehnat muhiti xodimlarning psixologik barqarorligi va ishga bo‘lgan ishtiyoqini kuchaytiradi. Tadqiqotlarga ko‘ra, o‘zini himoyalangan deb his qilgan xodimning ishga sodiqlik darajasi 30-40% ga yuqori bo‘ladi. ISO 45001 tizimi xodimlarning xavfsizlik siyosatida faol ishtirokini rag‘batlantiradi ya’ni, har bir xodim xavfni aniqlash va bartaraf etish jarayonida o‘z fikrini bildiradi. Bu esa ularning mehnatdagi mas’uliyatini oshiradi. Shvetsiya va Finlyandiya korxonalarida o‘tkazilgan tajribalar shuni ko‘rsatadiki, xodimlar ishtirokiga asoslangan xavfsizlik siyosati mehnat unumdorligini o‘rtacha 12-15% ga oshirgan.

✓ ISO 45001 tizimi xavfsizlikni korxona madaniyatining ajralmas qismi sifatida ko‘radi. Bu tizim orqali korxona ichida “xavfsizlik – har kimning ishi” degan

tamoyil shakllanadi. Tizim muntazam o'quv dasturlari, treninglar va auditlar orqali xodimlarda xavfga nisbatan hushyorlikni oshiradi. Natijada, baxtsiz hodisalar soni kamayadi, ishlab chiqarish jarayonlari intizomli va nazorat ostida kechadi [5]. Masalan, Yaponiya kompaniyalarida "Kaizen Safety" yondashuvi ISO 45001 bilan uyg'un holda joriy etilib, ishlab chiqarishdagi inson omiliga bog'liq xatoliklar 25% gacha kamaytirilgan.

✓ Bugungi kunda xalqaro bozorlar korxonalardan ekologik, ijtimoiy va xavfsizlik talablariga javob beruvchi boshqaruv tizimlarini talab qilmoqda. ISO 45001 sertifikatiga ega korxonalar tenderlarda, xalqaro hamkorlikda va investitsiya jalb etishda ustunlikka ega bo'ladi. Masalan, Yevropa Ittifoqidagi 1000 dan ortiq korxona ishtirokida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, ISO 45001 sertifikatiga ega kompaniyalar boshqa korxonalarga nisbatan o'rtacha 15% ko'proq kontrakt va eksport imkoniyatlariga ega bo'lgan.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, korxonalarda mehnatni muhofaza qilish boshqaruv tizimi (MMBT) ishlab chiqarish jarayonining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u nafaqat xodimlarning hayoti va sog'lig'ini himoya qilish, balki korxonaning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda ham muhim o'rin tutadi. Zamonaviy ishlab chiqarishda xavfsizlikka yo'naltirilgan yondashuv - raqobatbardoshlik, samaradorlik va ijtimoiy mas'uliyatni uyg'unlashtiruvchi omil sifatida e'tirof etiladi. MMBT korxonada xavf omillarini aniqlash, baholash va bartaraf etish mexanizmlarini tizimli ravishda yo'lga qo'yadi. Natijada, ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar soni kamayadi, xodimlar salomatligi saqlanadi va mehnat unumdorligi oshadi. Shuningdek, mehnatni muhofaza qilish madaniyatining shakllanishi xodimlarning ishga bo'lgan ishtiyoqini kuchaytiradi, ularni korxona maqsadlariga sodiq qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Malinda, A., & Soediantono, D. (2022). Benefits of implementing ISO 45001 occupational health and safety management systems and

- implementation suggestion in the defense industry: a literature review. Journal of Industrial Engineering & Management Research, 3(2), 35-47.
2. Fahmi K. et al. Effect of ISO 9001: 2015, ISO 14001: 2015 and ISO 45001: 2018 on operational performance of automotive industries //Journal of Industrial Engineering & Management Research. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 13-25.
 3. Dentch, M. P. (2018). The ISO 45001: 2018 implementation handbook. Quality Press.
 4. Abdullayev, A. "[Session 6 Business Application (2)] PARTICULARITIES OF CONTROL OF INNOVATION PROCESSES IN CONDITIONS OF TRANSITION PERIOD." 한국로고스경영학회 학술발표대회논문집 (2003): 146-148.
 5. Bakhodir, A., Nurullo, K., & Zilolaxon, A. (2022). Analysis of Market Sophistication Index of the Republic of Uzbekistan. International journal of business diplomacy and economy, 1(3), 58-63.